

J. Pijzel-Domisse, *Het Hollandse pronkpoppenhuis. Interieur en huishouden in de 17e en 18e eeuw* (Dissertatie Leiden 2000; Amsterdam: Rijksmuseum, Zwolle: Waanders, 2000, 448 blz., €68,07, ISBN 90 400 9481 0).

Zelden krijg je een zo mooi uitgegeven en fascinerend boek in handen. Nota bene een studie over poppenhuizen uit de zeventiende en achttiende eeuw, op het eerste gezicht nu niet een wereldschokkende gebeurtenis. Maar het is een monument geworden voor de cultuurgeschiedenis van ons land.

Bijna alle voorwerpen uit de drie poppenhuizen van het Amsterdamse Rijksmuseum uit de zeventiende en achttiende eeuw zijn apart en in hun context gefotografeerd en beschreven. De auteur vergeleek deze drie kunststukjes met vijf andere uit die periode bewaard gebleven poppenhuizen in het Haagse Gemeentemuseum, Centraal Museum te Utrecht, het Frans Halsmuseum in Haarlem en met de kwalitatief wat minder interessante poppenhuizen in het Museum Mr. Simon van Gijn te Dordrecht en het Stedelijk Museum Zutphen. Hierdoor kreeg het merkwaardige fenomeen van het inrichten van poppenhuizen met kostbare miniatuurvoorwerpen meer diepgang.

Waarom wordt een dissertatie kunstgeschiedenis in dit tijdschrift besproken en in hoeverre kunnen wij historici profiteren van deze doorwrochte en uiterst gedetailleerde studie? Kunsthistorici zullen bijna altijd de bewaard gebleven voorwerpen primair om hun esthetische waarde bestuderen, en pas in tweede instantie per object ook vragen stellen over de maker en de context van het voorwerp. Geschiedkundigen, wanneer zij zich bezighouden met de materiële cultuur, zijn eigenlijk alleen geïnteresseerd in de context, de sociale spreiding van het type voorwerp of de sociale betekenis hiervan. De esthetiek komt dan wel op de laatste plaats (al kunnen we natuurlijk stiekem wel genieten van de mooie illustraties). Voor ons vak ligt het belang van deze dissertatie daarom vooral in bestudering van de context door Jet Pijzel.

Vijftientig jaar lang heeft de schrijfster van dit boek voorwerpen uit de poppenhuizen bestudeerd. Bescheiden vermeldt zij niet hoe moeilijk het was om de gebruiksfunctie of de naam van allerlei voorwerpen te achterhalen. Evenmin gaat zij theoretisch dieper in op de vraag hoe nu precies de poppenhuizen, waarin natuurlijk in de loop der eeuwen veel werd gerommeld, in onze tijd moeten worden heringericht. Authentiek, ofwel zoveel mogelijk terugkerend naar de eerste eigenaressen die vorm gaven aan het 'kunststukje'? Anderzijds zou het ook een optie kunnen zijn om juist de geschiedenis van een poppenhuis centraal te stellen en te bestuderen wie in welke tijd en waarom er iets aan toegevoegd heeft of eruit gehaald. Bij de beschrijving van de drie poppenhuizen laat de auteur wel de wijzigingen zien, maar geeft hier verder geen commentaar op, laat staan een theoretisch kader.

Afgezien van deze 'probleempjes' vormen de poppenhuizen een unieke en uiterst belangrijke bron voor de wooncultuur in de zeventiende en achttiende eeuw. In het 'Jaar van het Interieur' (2001) wordt het weer pijnlijk duidelijk hoe weinig elementen van de zeventiende- en achttiende-eeuwse interieurs in ons land bewaard zijn gebleven. Alleen al daarom vormen de poppenhuizen een onschatbare rijke bron voor de inrichting uit die tijd. Zij geven een beeld van de wooncultuur van de bovenlaag van de bevolking.

Jet Pijzel gebruikte bij haar onderzoek naar de context een schat aan bronnen, zoals bijvoorbeeld notitieboekjes van de rijke dames die een poppenhuis inrichtten. Zo beschreef Wendela Bicker, de vrouw van Johan de Witt, in haar rekeningboek de aanschaf van zilveren en porseleinen miniatuurvoorwerpen voor de poppenhuizen van haar dochters; zelfs het kwijtraken van een zilveren roostertje met een vis uit één van de poppenhuizen ter waarde van 1 gulden schreef zij af van haar conto. Sara Rothé kocht drie oude poppenhuizen op welke zij gebruikte om weer twee nieuwe fraaie kunstwerken in te richten, die nu in Den Haag en Utrecht te bewonderen

zijn. Ook deze dame maakte notities vooral over het zilveren poppengoed uit deze aankoop. De waarde van een poppenhuis kon hoog oplopen, voor hetzelfde bedrag kon men bijna een groot pand aan de Amsterdamse grachten kopen!

Ook andere bronnen duiden op het unieke karakter en de zeldzaamheid van het bezit van een poppenhuis ten tijde van de Republiek. Slechts een paar boedelbeschrijvingen, ook van verloren gegane poppenhuizen uit de tijd van de Republiek, zijn teruggevonden (zie de bijlagen). Er werd zelfs een schilderij van een poppenhuis gemaakt, en een Duitser beschreef vol bewondering in een reisverslag uitgebreid de verschillende kamers van een poppenhuis dat hij mocht bekijken. In de inleiding van haar proefschrift gaat Jet Pijzel in op het volgens mij meest fascinerende element van haar studie, namelijk de merkwaardige gewoonte om nabootsing van gewone dagelijkse gebruiksvoorwerpen in miniatuur, uitgevoerd in kostbare materialen, te verzamelen. Volgens haar is dit gebruik terug te voeren op de Kunst- und Wunderkammer van Duitse vorsten in de zestiende eeuw. Daar kon men allerlei schaalmodellen en andere verkleinde afspiegelingen van de dagelijkse realiteit aantreffen. Zo bezat hertog Albrecht V van Beieren in 1558 een poppenhuis van vier verdiepingen waarin poppen werden neergezet die de vorst zelf en zijn entourage voorstelden. Volgens de auteur kwamen de Hollandse poppenhuizen wel voort uit de traditie om allerlei aardse zaken in miniatuur te laten afbeelden, maar hadden deze Duitse vorstelijke poppenhuizen niet als voorbeeld gediend. Als bewijs voert zij aan dat alleen maar in Nederland een poppenhuis in een 'gewone' kast of kabinet werd gebouwd. Maar goed, het blijft volgens mij een merkwaardige kronkel in de geest van de mensen om de meest prozaïsche voorwerpen als pispotten, muizenvallen en koekenpannen in miniatuur uit te voeren in zilver, koraal of ivoor. Toch een vreemde spiegel van de realiteit! Het argument van de schrijfster dat de kleine maatvoering de Hollandse dames moet hebben aangesproken, omdat in ons land de ruimte schaars was en de huizen bescheiden in omvang, lijkt me meer een projectie van de huidige woon- en leefomstandigheden. De dames in kwestie woonden bijna allemaal in een groot en mooi grachtenpand in Amsterdam, en trokken in de zomer naar hun buitenhuis. Daar was niets benepens aan.

Welke andere extra betekenis heeft volgens de auteur een poppenhuis? Het zou symbool staan voor het ideale huishouden en een weerspiegeling geven van het dagelijks leven. Omdat het tot de taak van de vrouw behoorde om een huishouden te bestieren en kinderen groot te brengen, kregen zogenaamde werkruimtes — en dan moet men denken aan keukens en klerenzolders — in het poppenhuis evenveel aandacht als de ontvangstvertrekken. In die tijd viel onder die laatste categorie ook de kraamkamer die prominent in de bewaard gebleven poppenhuizen aanwezig is. Zelfs kinderloze eigenaressen van een poppenhuis hadden een kraamkamer ingericht, een wrang gegeven.

In het boek is zorgvuldig uitgezocht welke sociale achtergrond de eigenaressen hadden die zo'n kunstwerk opbouwden. Maar de constatering dat het alleen maar ging om vrouwen uit de koopmansstand zoals de schrijfster doet is toch niet voldoende. Juist twee dames die overigens niet bewaarde maar in hun tijd zeer beroemde poppenhuizen samenstelden, hadden een andere sociale achtergrond. Laten we beginnen met de wat raadselachtige vrouw Cornelia van der Gon, huishoudster van de architect Adriaan Dortsman en later getrouwd met een zekere David van der Plaes, die veel familieleden en connecties had in de wereld van zilvermeden. En een andere vrouw Oojen Coppit bleek een vrouw van een hoge legerofficier te zijn.

Poppenhuizen zijn volgens mij decadent, kostbaar en eigenlijk ook erg kneuterig. In totaal werd er misschien in de periode tussen 1650 en 1800 slechts een tiental belangrijke poppenhuizen in ons land ingericht. Het waren derhalve duidelijk rariteiten en geen algemeen verschijnsel. Hoewel voor de geschiedkundigen vooral de sociale context van belang is en wij misschien ook andere vragen aan het materiaal zouden stellen, moetje constateren dat alleen al het bekijken

van de afbeeldingen van de kleine voorwerpjes en van de ingerichte kamertjes meer dan genoeg is om in de ban van dit boek te geraken.

Thera Wijsenbeek-Olthuis

H. van Goinga, *Alom te bekomen. Veranderingen in de boekdistributie in de Republiek 1720-1800* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1999; Amsterdam: De Buitenkant, 1999, 406 blz., €82,70, ISBN 90 76452 21 0).

Nederlandse boekhistorici zijn van mening dat een algemene geschiedenis van de boekhandel in de Republiek nog niet geschreven kan worden. In vergelijking met Frankrijk, Engeland en Duitsland, zou Nederland over te weinig voorstudies beschikken om een dergelijke algemene geschiedenis tot stand te kunnen brengen. Het boek van Hannie van Goinga laat zien dat dit standpunt tegelijkertijd waar en onwaar is. *Alom te bekomen* is een bundel studies over verschillende aspecten van de boekdistributie in de Republiek in de achttiende eeuw. Enkele oudere studies zijn herschreven. Het geheel wordt voorafgegaan door een heldere inleiding en afgesloten met een uitgebreide slotbeschouwing. De inleiding stelt in heldere bewoordingen het doel van het boek: een poging de veranderingen in de methoden van verspreiding van het boek en ander drukwerk in kaart te brengen, ten einde de wijd verbreide hypothese van een leesrevolutie in de loop van de achttiende eeuw te toetsen. Van Goinga noemt deze hypothetische leesrevolutie een moeizaam concept (13). Heeft er inderdaad in de Republiek een verandering in koop- en leesgedrag in deze periode plaatsgevonden? De laatste jaren heeft het onderzoek zich voornamelijk gericht op de leescultuur en niet op de distributie en de consumptie van boeken. Terwijl, stelt Van Goinga 'De premisse is dat de boekhandel een commercie is die, net als andere handelsvormen, onderhevig is aan de wetten van vraag en aanbod.' (12) Van Goinga vermoedt dat in de loop van de achttiende eeuw het boekenaanbod in de Republiek net zo gegroeid zal zijn als in de omliggende landen maar ze merkt fijntjes op dat dit vooralsnog niet door harde cijfers te staven valt (13). Reden te meer om concreet te onderzoeken hoe het vraag-en-aanbod spel in het boekenbedrijf daadwerkelijk functioneerde. Dat doet Van Goinga in de negen *pilot-studies* die dit boek vormen. De negen studies betreffen 1 De boekverkoopers-advertenties in kranten. Deze studie is gebaseerd op de advertenties in de *Leydse Courant* maar draagt een algemener karakter; 2 De uitbreiding van de commissiehandel, met aandacht voor het ontstaan van het systeem van hoofdcorrespondenten; 3 Stoklijsten als bron voor de boekdistributie, wederom op grond van advertenties in de *Leydse Courant* en met het accent op het jaar 1770; 4 De ontwikkeling van veilingen van ongebonden boeken, die zo essentieel waren geworden voor het overleven van uitgevers; 5 De ontwikkeling van de ramsj in de achttiende-eeuwse boekhandel; 6 Leidse boekenveilingen tussen 1721 en 1805. Uit deze studie blijkt welk lang leven boeken tegemoet konden zien, vanaf hun verschijning tot de tweedehandse verkopen; 7 Een verkenning naar het antiquariaat in de Republiek in de tweede helft van de achttiende-eeuw, naar aanleiding van de activiteiten van Pieter van Damme (1727-1806) en andere boekhandelaren; 8 Een verkenning naar de commerciële leesbibliotheken in de Republiek in de achttiende eeuw; 9 Leesgezelschappen in achttiende-eeuws Leiden.

Elk van deze negen studies is voorbeeldig uitgevoerd. Van Goinga gaat zeer creatief met de vele bronnen om. Wanneer ze noodgedwongen haar bronnen moet beperken, zoals in het geval van de advertenties in de *Leydse Courant*, maakt ze deze keuze aannemelijk. Dat er een gigantische discrepantie bestaat tussen een overvloed aan archieven rond één firma en het praktisch ontbreken van bronnen voor ontelbare andere firma's, is een bekend feit waarmee